

Мирјана Димитријевић Станковић

027.6(497.11)

Народна библиотека Ужице

mira.d.stankovic@gmail.com

Снежана Марић

Народна библиотека Ужице

snezanamaric67@gmail.com

СПЕЦИЈАЛНЕ БИБЛИОТЕКЕ ГРАДА УЖИЦА

Сажетак: Специјалне библиотеке¹ услужују посебне и затворене групе корисника, а везане су за одређену институцију у чијем саставу се налазе. Формирају се у оквиру културних, образовних, истраживачких, научних, стручних и других установа. У овом раду описане су две специјалне библиотеке: Библиотека Дома ученика средњих школа Ужице и Библиотека Дома за старе на Забучју. Корисници ових библиотека искључиво су лица која користе домски смештај. Овај тип библиотека нема стручно оспособљене библиотекаре, што представља највећи проблем у њиховом пословању. Библиотечке услуге обично врше особе које имају важна друга задужења, те се стога од њих не може превише очекивати да примене савремене трендове у библиотекарству. Такође, биће описана и Библиотека Регионалног центра за професионални развој запослених у образовању, намењена стручном усавршавању просветних радника, те је набавну политику и услуге прилагодила овој групи корисника. Без обзира на неадекватна кадровска решења ове библиотеке реализују разноврсне програме за своје кориснике.

Кључне речи: специјална библиотека, корисници, ученици, треће животно доба, стара лица, целоживотно учење, информално учење, библиотечко пословање и програми.

Увод

Специјалне библиотеке често се називају и „стручне библиотеке”, „библиотеке у саставу”, „специјалне библиотеке”, „технич-

1 Овај рад је наставак рада „Специјалне библиотеке: са посебним освртом на Специјалне библиотеке у Златиборском округу”, *Корак библиотеке* бр. 5 (2020): 71-85.

ко-информативни центри”, „научно-информативни центри”, „информационо-документациони центри”, због различитог разумевања њихове улоге. Оснивање и делатност специјалне библиотеке дефинисана је *Законом о библиотечко-информационој делатности*. Она је посебна организациона јединица у државним органима, јединицама локалне самоуправе, јавним службама, а могу је основати и друга правна и физичка лица. Коришћење фондова специјалних библиотека ограничено је на одређене корисничке групе, зависно од организације у чијем саставу раде. Према овом *Закону*, делатност специјалних библиотека обухвата пружање услуга корисницима, вођење евиденције и документације о библиотечко-информационој грађи и корисницима, израду билтена и каталога као основних информационалних средстава о фонду.²

„Специфичност специјалних библиотека у највећој мери проистиче из чињенице да су њихови задаци уско везани за функцију матичне организације у чијем саставу се налазе (како по природи њене делатности, тако и везаношћу за текуће програме рада)”.³ Специјалне библиотеке, као део библиотечког система Републике Србије, заступљене су и у Правилнику о националним стандардима за обављање библиотечко-информационе делатности. У њему се дефинишу услови и ресурси, врсте послова и активности, опрема који су неопходни за оптимално функционисање специјалних библиотека, као и кадровска решења⁴. Овај *Правилник*, поред простора за смештај књига, читаонице и савремених рачунара и пратеће опреме, предвиђа и обавезну повезаност са интернетом.

Библиотеке у домовима ученика своје фондове планирају према наставним плановима и програмима школа у локалној заједници. Поред лектире, најчешће имају и скроман фонд за

2 Закон о библиотечко-информационој делатности, *Службени гласник РС*, бр. 52 (2011).

3 Драгана Милуновић, „Специјалне библиотеке у Републици Србији: стање у 2003. години приоритети развоја са предлогом мера за унапређење рада”, *Инфошека*, Год. 6, бр. 3 (2005): 210. <http://infoteka.bg.ac.rs/index.php/sr/arkhiva/2005/3/infoteka-6-3-2005-209-215> (преузето 20. 6. 2021).

4 Правилник о националним стандардима за обављање библиотечко-информационе делатности, *Службени гласник РС* бр. 39 (2013).

читање по слободном избору, као и научно-популарну литературу. У случају да је обезбеђен приступ интернету, тада евентуални недостатак у набавној политици може бити решен коришћењем база података. Специјалне библиотеке као део библиотечко-информационог система Републике Србије могу вршити међубиблиотечку позајмицу у сврху задовољења информационих потреба корисника.

Библиотека Дома ученика средњих школа у Ужицу

У току Првог светског рата, а у времену тешког страдања српског народа, грађани Ужица крајем 1915. године оснивају Дом за ратну сирочад, који је био смештен у старој згради на Житној пијаци. Убрзо после тога Дом је премештен поред реке Ђетиње, у зграду некадашње турске ваљарице, на месту где је данас аутобуска станица у Ужицу.⁵ Обласни одбор Црвеног крста у Ужицу покренуо је, 1927. године, иницијативу да се изгради Дом за ратну сирочад. Градња дома окончана је 1929. године. Од тог времена, па и током Другог светског рата, као и после ослобођења, служио је као дом за смештај сиромашне и незбринуте деце. Током рата био је коришћен и као партизанска болница, а касније за смештај избегличке деце. У њему су смештена деца која похађају основну школу; од половине 1946. године то је „Дом за женску средњошколску омладину” са подручја више околних округа, да би од 6. августа 1955. године Народни одбор градске општине Титово Ужице основао Дом за децу и омладину „Жељо Ђурић”. Скупштина општине Титово Ужице, на заједничкој седници свих већа, од 31. марта 1967. године, донела је решење да Дом за децу и омладину „Жељо Ђурић” мења назив у Дом за децу и омладину „Петар Радовановић”.⁶ Акција за изградњу садашњег дома у Немањиној 52, покренута је 1974. године, а прве просторије оспособљене су за пријем деце 1980. године.⁷

5 Гојко Шкоро, *Дечји дом у Ужицу: 1915–1985* (Ужице: Удружење чланова дома „Петар Радовановић”, 1991), 15.

6 Живота Марковић и Ангелина Станимировић, „Културно-историјско споменичко наслеђе Титовог Ужица”, *Ужички зборник* бр. 19 (1990): 84.

7 Гојко Шкоро, *Дечји дом у Ужицу: 1915–1985* (Ужице: Удружење чланова дома „Петар Радовановић”, 1991), 157–176.

Ужице је, у ратним годинама 1941. и 1942, имало два избегличка дома за децу; други је био у просторијама Пољопривредне школе у Севојну, а касније у Коштици.⁸ Након рата 1944. године укидају се избеглички домови и формирају домови за децу. Дом занатских школа „Шегртски дом“ основан је крајем 1945. године, са смештајем у старој згради Пушкарске школе⁹. Касније мења назив у Дом ученика у привреди. Овај дом је мењао своје локације, а свој простор коначно је добио 1959. године у улици Ужичке републике 116, где се и данас налази. Крајем деведесетих година прошлог века променио је назив у Дом ученика средњих школа.

Од јула 2019. године Дом за децу и омладину „Петар Радовановић“ престаје са радом, а његови капацитети су присаједињени Дому ученика средњих школа – Ужице. Обе установе су, пре спајања, имале простор за читаоницу и библиотеку, што је задржано и даље. Домска библиотека, која се налази у просторијама дома у улици *Ужичке републике* 116, у фази је реконструкције, којом је планирано да се добије модерно опремљена читаоница са полицима за књиге и рачунарима. Тренутно се у овом периоду користи васпитачка канцеларија за смештај фонда библиотеке (око 2000 наслова). Спајањем две установе ради се и на спајању библиотека, које ће и даље бити смештене на обе локације. Библиотека која је функционисала у оквиру Дома „Петар Радовановић“ имала је 1971. године фонд од 1000 књига,¹⁰ а данас користи простор од 150m² и располаже фондом од скоро 10.000 публикација. Набављена је мултимедијална опрема која омогућава да се у простору читаонице могу одржавати презентације и семинари, како за ученике, тако и за стручне раднике. Компјутерска учионица опремљена је са 6 рачунара и додатном опремом. Простор библиотеке и читаонице реконструисан је и опремљен новим намештајем у циљу побољшања услова рада. Корисници библиотеке су ученици смештени у дому и запослени радници установе. Библиотека

8 Исто, стр. 74-75.

9 Драгица Цвијовић, „Преполовљени капацитети у складу са мерама“, *Инфоера* (4. 10. 2020), доступно на <https://infoera.rs/2020/10/04/prepolovljeni-kapaciteti-u-skladu-sa-merama/> (преузето 20. 6. 2021).

10 Милорад Искрин, *Дом за децу и омладину „Петар Радовановић“ у Ужицу: 1916–2016* (Ужице: Дом за децу и омладину „Петар Радовановић“, 2019), 214.

своје активности реализује у оквиру планираних програмских задатака.

Програмски задаци библиотеке¹¹

Програм рада библиотеке прати програмске задатаке установе у области реализације васпитно-образовног рада:

1. Упознавање са изворима знања и средствима учења. Како користити библиотеку и читаоницу.
2. Медиатека. Могућност рада и учења путем рачунара. Различити едукативни и забавни садржаји на дискетама, компакт дисковима и упознавање са радом на интернету.
3. Рад са књигом и читање, технике читања. Разговор о књизи. Правила коришћења књига и друге опреме. Развијање позитивног односа ученика према читању.
4. Култура говора. Комуникација, говор и разговор.
5. Самообразовање. Развијање читалачких интересовања ученика. Самосталан избор појединих образовних програма (нпр. учење страних језика, рада на компјутеру, детаљније упознавање појединих научних области итд.).
6. Олакшавање процеса адаптације на дом и подстицање социјалне интеграције.
7. Подстицање комуникативних способности и развијање система моралних и других вредности.
8. Развијање односа пријатељства и сарадње са вршњацима и одраслима у дому.
9. Омогућавање ненаметљивог формирања радних и културних навика поштовањем норми и правила понашања колективног живота. Правила понашања у читаоници и библиотеци.
10. Подстицање и праћење социјалног развоја ученика.
11. Афирмисање културних вредности усмерених на развијање и оплемењивање духа младих.

¹¹ План рада установе за 2021. годину

12. Стварање могућности за квалитетније испуњавање слободног времена ученика, за иницијативу ученика, лично учествовање, опуштање, забаву и разоноду.
13. Организовање музичких вечери забавног или такми-чарског карактера.
14. Организовање приредби (нпр. поводом појединих важних датума).
15. Организовање забавних игара (нпр. квизови знања).
16. Подстицање мотивације ученика за учествовање у раду културно-забавних секција.

У раду доминира метода разговора која се ослања на технике давања информација и подстицања, као и технике рада са књигом и компјутером.

Поред наведених активности, у оквиру рада библиотеке планирано је организовање едукативних радионица које би промовисале здрав начин живота. Ученици, такође, могу учествовати у раду новинарске и литерарне секције. Осим рада са ученицима, планирана је и набавка фонда и одговарајућа евиденција о набавци и позајмици литературе. Библиотека сарађује са васпитачима, Народном библиотеком у Ужицу и са Регионалним центром за професионални развој запослених у образовању (РЦУ). Кроз све ове предвиђене активности огледају се сложене функције библиотеке, која тежи унапређивању услуга, са циљем подстицаја и мотивације ученика у испуњавању њихових школских обавеза.

У Библиотеци ради један библиотекар са високом стручном спремом, који реализује поменуте задатке и циљеве, тако да она има значајну улогу у процесу васпитно-образовног рада.

Библиотека Дома за старе на Забучју

Центар за социјални рад у Ужицу основан је 1961. године као Центар за социјално-медицински рад. У то време био је то један од десет центара за социјални рад на територији централне Србије. Даљим развојем, 60-их година, центар је имао 9 радника. У почетку фокус је био на раду са децом, а садржавао је неопходну социјалну

помоћ и адекватну медицинску негу, да би се потом бавио и саветовањем особа које имају проблем са алкохолизмом. Од 1981. године обим послова се знатно повећао због примене *Закона о браку и породици* и оснивањем одговарајућих саветодавних служби. Од институције са једним запосленим социјалним радником у дрвеној бараци покрај Ђетиње, Центар је прерастао у установу са преко 50 запослених који раде у наменски опремљеној згради у Видовданској 32 и Домском одељењу за смештај одраслих и старијих лица на Забучју. За све то време, мисија Центра за социјални рад остала је непромењена – пружање подршке угроженим категоријама становништва, у складу са најсавременијим научним достигнућима у сфери социјалне заштите. Изградња Дома за старе на Забучју завршена је новембра 2009. године. Одлуком Министарства уврштен је у мрежу установа социјалне заштите за смештај 80 старијих лица. Од почетка рада у јуну 2011. до данас, услугу домског смештаја користило је преко 150 људи.¹²

Након што је установа почела са радом и пружањем услуга корисницима дома, основана је и домска библиотека, у склопу радно-окупационе терапије.¹³ Библиотека се налази на спрату дома и поседује једну просторију. Ту су смештене књиге као и радни сто са два рачунара на којима се могу користити друштвене мреже, али и пратити вести као и спортска дешавања на интернету. Библиотека је опремљена фотељама и има два клуб-стола, где се могу читати књиге и дневна и недељна штампа. Све књиге, које библиотека поседује, донација су и поклон од посетиоца дома и Народне библиотеке из Ужица. Прва донација књига стигла је у октобру 2011. године. Корисници дома најчешће читају историјске књиге, поезију, приповетке као и љубавне романе. У дому су тренутно смештена 72 корисника а капацитет је 80 особа. Библиотечке услуге

12 Центар за социјални рад у Ужицу: <http://csr-uzice.rs/o-nama-centar-socijalni-rad-uzice> (преузето 20. 6. 2021).

13 Радно-окупациона терапија има за циљ психо-социјалну и функционалну рехабилитацију. Основни циљ је очување и унапређење потенцијала особе. Радним активностима утиче се на одржање покретљивости, побољшање моторичких способности, посебно после болести или повреда. Такође, радним активностима утиче се на задовољење људских потреба, посебно потребе за припадношћу, уважавањем, самопоштовањем и поштовањем. Према http://www.gerontoloski-kg.rs/index.php?option=com_content&view=article&id=36&Itemid=133 (преузето 20. 6. 2021)

пружа једна особа са високом стручном спремом која, поред овог, има и друга задужења.¹⁴ Планирано је увођење нових библиотечких услуга како би се пружила боља подршка за доживотно учење и дружење.

Домови за старе у Србији имају своје библиотеке, са јако скромним фондом књига и немају запосленог библиотекара, док се у савременом библиотекарству поклања посебна пажња услугама за старија лица. „Библиотеке су, такође, препознале концепт целоживотног учења као могућност да изађу у сусрет свим генерацијама, а нарочито припадницима такозваног трећег доба”.¹⁵ Планирање библиотечких услуга за особе старије животне доби није једноставан задатак због различитих интересовања и специфичних потреба ове групе. „Њихов став према читању одговара ставу млађе генерације, па су из тог разлога посебни фондови за сениоре непотребни”.¹⁶ Старије особе често имају здравствена ограничења која их могу ометати у читању, па је потребно обезбедити различите формате литературе прилагођене особама са слабијим видом (звучне књиге и сл). Старије особе не би требало да буду скрајнуте у друштвеној заједници већ да им се омогући активно учешће у складу са њиховим могућностима.

Библиотека Регионалног центра за професионални развој запослених у образовању (РЦУ)

„Регионални центри за професионални развој запослених у образовању (РЦУ) успостављени су кроз пројекат Стручног усавршавања образовног кадра (Professional Development Project – PDP), захваљујући Меморандуму о разумевању, потписаном 24. јула 2003. године између влада Швајцарске – Агенције за развој и сарадњу (SDC) и Републике Србије – Министарства просвете”.¹⁷

14 Податке доставила особа задужена за библиотеку у Дому за старе на Забучју, јун 2021.

15 Сњежана Д. Фурунџић, Милена М. Милинковић, Сања З. Сланкаменац, „Библиотеке у домовима за стара и одрасла лица установе Геронтолошки центар Београд”, *Башићина*, св. 45 (2018): 91

16 Гудрун Кулцер, *Библиотечке услуге за особе трећег животног доба* (Београд: 2017), 107.

17 Сајт РЦУ, https://www.rcu-uzice.rs/index.php?option=com_content&view=article&id=4&Itemid=112 (преузето, 20. 6. 2021).

РЦУ је почео са радом 2006. године. Од оснивања Центра ту постоји библиотека са стручном литературом, методичко-дидактичким материјалом, видео и аудио садржајима. Од средине 2007. године почела је набавка литературе, намењене опремању библиотеке у оквиру свог Ресурс центра. Библиотека је опремљена у оквиру пројекта *Стручној усавршавања образовној кадра* захваљујући Агенцији за развој и сарадању (SDC) Владе Швајцарске. Располаже са око 1230 примерака савремене стручне литературе и неколико стручних часописа, који су одабрани у складу са жељама анкетираних циљних група у образовању, ради побољшања реализације наставног процеса. У фонду се налазе стручна издања из следећих области: српског језика и књижевности, педагогије и психологије, методике, математике, биологије, медицине, информатике, машинства, страних језика, екологије, историје, економије, права, географије, историје уметности и архитектуре. Заступљена су издања познатих издавача као што су Креативни центар, Завод за уџбенике, Клио, Школска књига, БИГЗ, Дерета, Службени гласник, English Booka, Микро књига и др. Библиотека има 7 рачунара, који су повезани на интернет. Ту се обављају и обуке просветних радника. Посете су на почетку биле по неколико стотина корисника годишње, углавном просветних радника, а последњих пар година и због пандемије корона вируса број корисника је двоцифрен. Последњих година набавка грађе је сведена на поклоне од сарадника.¹⁸ Библиотека је намењена најпре запосленима у образовању, студентима, затим ученицима основних и средњих школа али и свим заинтересованим грађанима. Литературу корисници могу да изнајме или користе у читаоници, а заинтересованима је на располагању и интернет, као и услуге фотокопирања.

У оквиру промовисања рада Регионалног центра и библиотеке организоване су презентације уџбеника неколико издавачких кућа, као и неколико изложби посвећених нашим великим књижевницима у сарадњи са Библиотеком града Београда. Библиотека има једног запосленог библиотекара, који осим рада у библиотеци, има и друга задужења у РЦУ.

18 Податке доставила библиотекарка запослена у РЦУ, јун 2021.

Закључак

Специјалне библиотеке формиране у оквиру домова за ученике, студентских домова и домова за старе, намењене су првенствено корисницима услуга тих домова. Библиотеке формиране у оквиру Дома за ученике средњих школа у Ужицу неједнако су развијене, узимајући у обзир простор, фонд и опрему. Тенденција је да се унапреди та ситуација, односно да се обезбеде бољи услови за рад библиотеке у дому у Коштици. Библиотека у Немањиној улици бр. 52 има адекватне услове за рад, опрему и знатно већи фонд, као и боље кадровско решење. Захваљујући овим условима она релизује велики број програма током школске године.

Библиотека у оквиру РЦУ је више стручна библиотека, чији фонд подржава професионално усавршавање просветних радника.

Дома за старе у Ужицу има израженију потребу за постојањем библиотеке са фондовима општег карактера, и то са нагласком на белетристици. По својој функцији, основним задацима и статусу унутар организације, намењена је задовољавању различитих читалачких интересовања старијих особа. Потребно је посветити већу пажњу набавци библиотечке грађе, бољој сарадњи са локалном заједницом, јавном библиотеком и креирању програма за старија лица.

Специјалне библиотеке различитим облицима деловања подстичу стручну јавност као и посебне корисничке групе на коришћење библиотека и библиотечко-информационе грађе. Да би специјалне библиотеке испуниле своју улогу, најпре треба да имају адекватно кадровско решење. Важно је да особе задужене за рад библиотеке имају савремену стручну едукацију кроз повезаност са јавним библиотекама и кроз присуствовање стручним семинарима и сл. Поред опреме, фонда и кадра битан је и маркетинг библиотека и услуга које она пружа. У процесу друштвених промена библиотеке могу да преузму веома важну улогу као места информисања, образовања и сусрета генерација, те могу битно да допринесу међугенерациској сарадњи.

Литература:

1. Закон о библјотечко-информационој делатности, *Службени гласник РС*, бр. 52 (2011).
2. Искрин, Милорад. *Дом за децу и омладину „Петар Радовановић” у Ужицу: 1916–2016*. Ужице: Дом за децу и омладину „Петар Радовановић”, 2019.
3. Кулцер, Гудрун. *Библјотечке услуге за особе ирећеј живојној доба*. Београд: Народна библјотека Србије, 2017.
4. Марковић, Живота и Ангелина Станимировић. „Културно-историјско споменичко наслеђе Титовог Ужица”, *Ужички зборник*, бр. 19 (1990): 53–104.
5. Милуновић, Драгана. „Специјалне библјотеке у Републици Србији: стање у 2003. години и приоритети развоја са предлогом мера за унапређење рада”, *Инфошјека*, бр. 3 (2005): 209–215. Доступно на: <http://infoteka.bg.ac.rs/index.php/sr/arhiva/2005/3/infoteka-6-3-2005-209-215> (преузето 20. 6. 2021).
6. Правилник о националним стандардима за обављање библјотечко-информационе делатности, *Службени гласник РС* бр. 39 (2013).
7. Регионални центар за професионални развој запослених у образовању Ужице (РЦУ) [званични сајт], https://www.rcu-uzice.rs/index.php?option=com_content&view=article&id=4&Itemid=112 (преузето, 20. 6. 2021).
8. Фурунџић, Сњежана Д. и Милена М. Милинковић, Сања З. Сланкаменац, „Библјотеке у домовима за стара и одрасла лица установе Геронтолошки центар Београд”, *Башићина*, св. 45 (2018): 89–107.
9. Цвијовић, Драгица. „Преполовљени капацитети у складу са мерама”, *Инфоера* (04. 10. 2020), доступно на: <https://infoera.rs/2020/10/04/prepolovljeni-kapaciteti-u-skladu-sa-merama/> (преузето 20. 6. 2021).
10. Центар за социјални рад у Ужицу [званични сајт], <http://csr-uzice.rs/o-nama-centar-socijalni-rad-uzice> (преузето 20. 6. 2021).
11. Шкоро, Гојко. *Дечји дом у Ужицу: 1915–1985*. Ужице: Удружење чланова дома „Петар Радовановић”, 1991.

Special libraries of the city of Uzice

Summary: Special libraries serve special and closed groups of users, they are related to the specific institution in which they are located. They are formed within cultural, educational, research, scientific, professional and other institutions. This paper describes the libraries: the Library of the Home for High School Students in Uzice, the Library of the Home for the Elderly in Zabučje. The users of these libraries are exclusively persons who use dormitory accommodation. This type of library does not have professionally trained librarians, which is the biggest problem in their business. Library services are usually assigned to people who have important other responsibilities and therefore cannot be expected too much in the application of modern trends in librarianship. The library of the Regional Center for Professional Development of Employees in Education is intended for professional development of educators, so it has adjusted the procurement policy and services to this group of users. Regardless of inadequate staffing solutions, libraries implement various programs for their users.

Keywords: special library, library users, students, third age, lifelong learning, informal learning, librarianship, library business.

Примљено: 30. јуна 2021.

Исправке рукописа: 05. августа 2021.

Прихваћено за објављивање: 09. августа 2021.